

K
L
C
A

HET SYSTEEM
staat in dienst
van het kind

Wees je bewust van de context waarin een kind zich ontwikkelt en kijk wat je daarvoor kunt betekenen.

Naar inclusieve leerecosystemen voor cultuureducatie

VOORAF

Ieder kind of jongere, ongeacht opleidingsniveau, sociaaleconomische en culturele achtergrond, taal, huidskleur, gender, seksuele voorkeur, religie of beperking, zou zich welkom en thuis moeten voelen in elke culturele leeromgeving en daarin zijn of haar weg moeten weten te vinden. Dit is zeker nog niet overal het geval.

Het concept leerecosysteem biedt een systeemperspectief om met alle bij cultuureducatie betrokken partijen in gesprek te gaan over hoe we die gelijke kansen voor elk kind en jongere kunnen realiseren. In een werkelijk inclusief leerecosysteem werken organisaties en professionals lokaal of regionaal als ketenpartners samen. Mensen kennen elkaar en elkaars werk en zetten hulpbronnen gemeenschappelijk in. Zo ontstaat een gemeenschap waarbinnen veel meer kinderen cultureel kunnen groeien en ontdekken wat kunst en cultuur voor hen betekent.

Om deze droom van een inclusief ecosysteem te realiseren moeten we de oorzaken voor barrières in het huidige stelsel identificeren. Ook moeten we zicht krijgen op wat een lokaal of regionaal leerecosysteem nodig heeft om alle kinderen en jongeren te laten floreren. LKCA doet hier in de periode 2021-2024 onderzoek naar. Een onderdeel daarvan is deze essayreeks waarin mensen hun kennis en ideeën over een inclusiever systeem delen met het werkveld. Zo maken we de aanwezige denkkraft toegankelijk voor iedereen die werk wil maken van inclusieve leerecosystemen voor cultuureducatie.

Ieder essay biedt de auteur een vrijplaats om te spelen met het concept - de metafoor - van het leerecosysteem, en daar eigen, oude, nieuwe, andere theorieën, concepten, beelden en praktijkervaringen aan te koppelen. Elk essay belicht een mogelijk perspectief op wat een leerecosysteem is of kan zijn.

In dit tweede essay gaat Fianne Konings terug naar de bron van de leerecosystemen, de ecologische systeemtheorie (1979) van Urie Bronfenbrenner. Ze krijgt hierin een belangrijke les bevestigd, namelijk dat niet die systemen zelf, maar de ontwikkeling van kinderen centraal moet staan. Al ons handelen moet in dienst van die ontwikkeling staan.

HET SYSTEEM staat in dienst van het kind

'Dus het is duidelijk hoeveel succes ik heb gehad en, zoals ik elders al schreef, het is nog een voorbeeld van wat je de mislukking van succes zou kunnen noemen.
'(BronfenbrennerCenter, 2015, 14:35).

Een magere man in grijs pak, wit overhemd en rode stropdas staat gebogen over een houten kathedraal en spreekt een zaal toe, af en toe indringend over zijn bril kijkend, dan rommelend in zijn vele papieren. Op YouTube heb ik een lezing uit de jaren negentig van Urie Bronfenbrenner gevonden. Deze in Rusland geboren Amerikaanse psycholoog, die van zijn vader leerde over de relatie tussen dieren, planten en hun omgeving, is de grondlegger van de ecologische systeemtheorie. Met deze theorie probeerde hij inzicht te geven in de invloed van de omgeving op de ontwikkeling van kinderen. Hij presenteerde zijn boek *The ecology of human development. Experiments by nature and design* in 1979.

De theorie werd wereldwijd bekend en lijkt in Nederland veertig jaar na dato hernieuwde aandacht te krijgen. Ze is bijvoorbeeld een van de bronnen voor een project waarin VSC (sectororganisatie van wetenschapsmusea en science centers), Nemo en Naturalis (Benning et al., 2019) werken aan leerecosystemen voor talentontwikkeling in natuur, wetenschap en techniek. Daarbij beschouwen ze een leerecosysteem als een lokaal samenwerkingsverband, een netwerk van organisaties, en vooral ook als een omgeving voor het kind om, met hulp, eigen leerpaden samen te stellen.

In dit essay reflecteer ik op het concept leerecosysteem, door terug te keren naar een van de bronnen, de ecologische systeemtheorie van Bronfenbrenner. Wat zou

Bronfenbrenner zelf, zijn drijfveer voor deze theorie overwegende, van het concept leerecosysteem hebben gevonden? En hoe zet hij mij aan het denken? Maar eerst: wat houdt zijn theorie precies in?

Terug naar de bron

Een snelle zoektocht op internet levert mij vele plaatjes op van een model dat onderscheid maakt tussen micro-, meso-, exo-, macro-, en in sommige gevallen, chrononiveau. Bronfenbrenners *Ecology of human development*, zo wordt mij duidelijk, visualiseren vele anderen in een model met verschillende niveaus. Bronfenbrenner zelf heeft dit voor zover ik heb kunnen nagaan, nooit gedaan. En ik vermoed dat dit een reden heeft. Het is hem namelijk meer te doen om onderzoekers, die de ontwikkeling van kinderen in laboratoriumsetting bestuderen, bewuster te maken van de invloed van gelaagde niveaus op ontwikkeling, dan om precies helder te hebben welke organisaties of actoren daartoe behoren.

Dit is bijvoorbeeld te zien in de definities die hij van deze niveaus of systemen geeft, zoals het microsysteem: 'Een microsysteem is een patroon van activiteiten, rollen en interpersoonlijke relaties die de zich ontwikkelende persoon ervaart in een bepaalde setting met bepaalde fysieke en materiële kenmerken' (1979, p. 22). Hij beschrijft de verschillende elementen die op elkaar inspelen: een individu, met zijn of haar persoonlijke kenmerken, rollen en activiteiten, en zijn of haar relaties met anderen en een gegeven omgeving. Bijvoorbeeld een kind dat ongeduldig is en goed kan tekenen, wonend in de stad, met ouders die graag musea bezoeken. Het mesosysteem betreft vervolgens de wisselwerking tussen de mensen in de directe omgeving van het kind. Wanneer we Bronfenbrenner lezen, dan lijkt dit vooral te gaan om interactie met ouders, school en leeftijdgenoten: 'Een mesosysteem omvat de onderlinge relaties tussen twee of meer settings waarvan de zich ontwikkelende persoon actief deel uitmaakt (zoals voor een kind de relaties tussen thuis, school en leeftijdsgenoten in de buurt [...])' (1979, p. 25). Voor cultuureducatie kan dit gaan om de muziekdocent of dansleraar waar het kind geregeld contact mee heeft en die ook interactie met de

ouders heeft over de ontwikkeling van hun kind. Met het exosysteem verwijst Bronfenbrenner, vanuit het perspectief van het kind, naar omgevingen (settings) waar het kind zelf niet aan deelneemt, maar die wel zijn of haar ontwikkeling beïnvloeden. Zo is de werkomgeving van de ouder(s) van invloed op die ouder(s) en daarmee op de ontwikkeling van het kind. Bij cultuureducatie valt te denken aan de keuze van een schooldirectie of -bestuur, om een bepaalde culturele instelling of kunstenaar wel of niet bij de school te betrekken. Een ander voorbeeld is de manier waarop cultuureducatie lokaal georganiseerd is. Is er bijvoorbeeld een intermediair die culturele instellingen en scholen in de gemeente samenbrengt om cultuuronderwijs op een bepaalde manier te organiseren? Daarnaast beschrijft Bronfenbrenner het macrosysteem; hiertoe behoort overheidsbeleid, maar ook overtuigingen en subculturen. Het macrosysteem heeft invloed op de andere niveaus. Landelijk of provinciaal cultuureducatiebeleid heeft bijvoorbeeld effect op gemeentelijk beleid, wat vervolgens weer van invloed is op de lokale infrastructuur en de mogelijkheden voor scholen, ouders en kinderen.

Tot slot onderscheidt Bronfenbrenner in zijn latere werk het chronosysteem. Dit betreft gebeurtenissen, historisch en persoonlijk die van invloed zijn op beleid, de inrichting van samenlevingen, lokale omgevingen van een kind, het werk van ouders en daarmee op de ontwikkeling van een kind. 'Samengevat, historische gebeurtenissen kunnen het verloop van de menselijke ontwikkeling veranderen, in beide richtingen, zowel van individuen, als van grote delen van de bevolking' (1995, p. 643). Een actueel voorbeeld is het coronavirus (chrono) dat ervoor zorgt dat de overheid de scholen sluit (macro), wat een effect heeft op ouders en kinderen (micro/meso). Corona heeft invloed op het welbevinden van ouders en op de interactie met hun kinderen, maar ook op de invulling van cultuurlessen. Wat er in de werkelijkheid in een gegeven tijd gebeurt, kun je niet reconstrueren in een laboratorium. Of zoals Bronfenbrenner zegt: 'Kortom: de geschiedenis wordt gebruikt als een experiment van de natuur' (1995, p. 641).

Wat zou Bronfenbrenner zeggen?

Wat zou Bronfenbrenner vinden van het concept leerecosysteem - het concept dat we nu vaak gebruiken en waarbij we naar hem verwijzen? Hij spreekt zelf over 'de ecologie van menselijke ontwikkeling'. Hij zou dus wellicht zijn wenkbrauwen optrekken en waarschuwen voor te veel aandacht voor de infrastructuur en te weinig voor de ontwikkeling van het kind. Althans, dat denk ik wanneer ik hem in genoemde lezing op YouTube zie spreken over 'de mislukking van zijn succes'. Hij legde hierin, al fulminerend, uit dat hij met zijn publicatie *The ecology of human development* vooral de omgeving in relatie tot de individuele mens heeft willen vatten, teneinde meer onderzoek te kunnen doen naar het interpersoonlijke ontwikkelingsproces van mensen. Zijn focus lag dus bij het doorgronden van dit proces. Hij ageerde met zijn theorie tegen onderzoek naar de ontwikkeling van kinderen in laboratoriumsetting, destijds de gangbare aanpak binnen de ontwikkelingspsychologie. In zijn lezing (BronfenbrennerCenter, 2015, 12:03) noemt hij dit snerend 'het bestuderen van vreemd gedrag van kinderen in vreemde situaties met vreemde volwassenen, in zo kort mogelijke tijd'. Bronfenbrenner benadrukte in 1979 dat ontwikkeling niet los te zien en te onderzoeken is van de natuurlijke omgeving van een kind. Hierbinnen onderscheidde hij verschillende systemen. Het was dus zijn welbewuste keuze om eerst de invloed van de omgeving uit te werken, om vervolgens intrapsychische en interpersoonlijke processen te kunnen onderzoeken.

Zijn exercitie heeft grote invloed gehad op onderzoek in de ontwikkelingspsychologie, ook collega's gingen de invloed van de omgeving op het kind omarmen. Bronfenbrenner moest concluderen dat dit ook weer te ver doorgeslagen raakte: de omgeving kreeg meer aandacht dan het ontwikkelingsproces. 'In plaats van te veel onderzoek naar ontwikkeling zonder aandacht voor de context, hebben we nu een circuit van onderzoeken naar context zonder aandacht voor ontwikkeling', stelde hij in zijn lezing (BronfenbrennerCenter, 2015, 14:55) kritisch. Bronfenbrenner zag het als zijn verantwoordelijkheid om het ontwikkelingsproces van het kind, dat zijn grote interesse had, weer onder de aandacht te brengen. Hier heeft hij zich in later werk dan ook op gericht, bekend geworden onder de noemers 'bio-ecologisch paradigma' en 'PPCT-model' (proces-persoon-context-tijd).

Ik moet even aan mijn moeder vragen of dit in mijn leerecosysteem past.

Dit zou dan ook zijn antwoord zijn geweest op onze vraag wat hij van het begrip leer-ecosystemen vindt: kijk naar het interactieproces tussen het kind en direct betrokkenen, sluit aan bij het kind met zijn of haar eigen achtergrond en vaardigheden, wees je bewust van de context waarin het zich ontwikkelt en kijk wat je daarvoor kunt betekenen. Bij het organiseren van leerecosystemen lijkt het gevaar op de loer te liggen dat een infrastructuur en samenwerkingsverband meer aandacht krijgen dan individuele leerroutes en ontwikkelingsmogelijkheden. Dit gevaar - inzetten op een infrastructuur - zien we ook terug in het cultuureducatiebeleid: de nadruk ligt op samenwerkingsverbanden tussen scholen en culturele instellingen en niet op het daadwerkelijk zicht krijgen op de cultuureducatieve ontwikkeling van kinderen.

De taal van cultuureducatie

Wat werd ik mij nog meer bewust door me in de systeemtheorie van Bronfenbrenner te verdiepen? Bij eerste lezing van zijn boek uit 1979 probeerde ik te vatten wat hij bedoelde met de verschillende systemen, maar bleef ik vooral haken aan deze zin: 'Het beginsel van onderlinge verbondenheid wordt niet alleen van toepassing geacht binnen settings, maar even sterk en met dezelfde consequenties op verbanden tussen settings, zowel die waarvan de zich ontwikkelende persoon daadwerkelijk deel uitmaakt als tussen settings die deze misschien nooit betreedt, maar waarin gebeurtenissen plaatsvinden die van invloed zijn op wat er gebeurt in de directe omgeving van deze persoon.' (1979, pp. 7-8). Hij maakt hier een duidelijk onderscheid tussen niveaus waarbij het kind deelnemer is aan de interactie, en waar het dat niet is, maar die wel van invloed is op zijn of haar leven.

Voor cultuureducatie denk ik dan meteen aan de invloed van overheidsbeleid en het bijbehorende taalgebruik. Zo vertelde mijn zoon eens, hij zat toen in groep 8, dat hij bij een project van diverse culturele instellingen met zijn klas hun ideeën over een 'inclusieve ruimte' had moeten presenteren. Op mijn vraag wat dan een inclusieve ruimte was, kwam een nonchalant 'weet ik veel'. Mij werd in ieder geval duidelijk dat het beleid voor inclusiviteit ook aan deze culturele instellingen en school niet voorbij was gegaan en ik vroeg me af waarom ze de term zo een-op-een hadden overgenomen.

Dit voorbeeld staat niet op zich. De taal van het systeem waarin het kind geen deelnemer is, komt vaak wel in de onderliggende systemen terecht. Zo denk ik aan een filmpje over cultuureducatiebeleid waarin ik een kind hoor vertellen over 'doorlopen de leerlijnen' en 'kwaliteit'. Natuurlijk, het was een informatief filmpje, maar toch. Wat ik vooral wil duidelijk maken, is dat beleidsmakers en andere professionals, die op afstand staan van het kind, zich er goed bewust van moeten zijn dat zij op een bepaalde manier, met waardegeladen woorden, praten over kunst, cultuur en cultuureducatie. En dat die manier van praten soms heel letterlijk doorwerkt in het micro- en mesoniveau. Met andere woorden: laat volwassenen vooral inclusieve leeromgevingen ontwikkelen waarin kinderen kunnen groeien, in plaats van hen lastig te vallen met een term als 'inclusieve ruimte'. En laat kinderen straks vooral niet zeggen: 'Ik moet even aan mijn moeder vragen of dit in mijn leerecosysteem past.'

Ontwikkeling van de mens in interactie

Welke inzichten hebben het teruggaan naar de bron, de ecologische systeemtheorie, me gebracht?

Teruggaan naar Bronfenbrenners werk benadrukte weer eens dat wat er om ons heen gebeurt (het chronosysteem) van invloed is op ons, zonder dat wij daar altijd zelf invloed op hebben. Kijk naar de impact van het coronavirus op macro-, exo-, meso- en microniveau. Of zoals Bronfenbrenner zou zeggen 'een experiment van de natuur'. De impact van corona op het schoolsysteem, de cultuurlessen en de inventiviteit van scholen en culturele instellingen om cultuuronderwijs (hoe moeilijk ook) doorgang te geven. Daarnaast heeft de manier waarop we deze crisis framen ook impact op de ontwikkeling van kinderen. Zien wij als volwassenen het als een probleem of als kans om het Cito-gestuurde systeem wat we hebben gebouwd, eens te beschouwen en te komen tot een onderwijssysteem waarin ruimte is voor persoonlijke ontwikkeling in meer talen dan louter letters en cijfers?

Verder maakte Bronfenbrenners theorie, en ook de manier waarop collega's deze niet altijd in positieve zin oppakten ('context without development'), me er weer van bewust dat we in het cultuureducatieve veld (van beleid tot culturele instelling) vaak inzetten op infrastructuur, waarbij beleidsjargon de wereld van het kind insijpelt.

Het was een heel waardevolle exercitie om me te verdiepen in het werk van een invloedrijk denker. De beelden uit een tijd waarin het nog niet normaal was om alles op te nemen en te delen via internet, lieten mij een gedreven wetenschapper zien. Iemand die eerst ageerde tegen een bepaald type onderzoek, vervolgens de verschillende invloeden op de ontwikkeling van het kind in kaart bracht, teneinde zich in zijn onderzoek te kunnen richten op die ontwikkeling. Een man die daarna zelfs een beetje last had van zijn weldoordachte ecologisch model, maar die ten alle tijden benadrukte dat het ging om de ontwikkeling van het kind. Zijn model helpt ons om bewuster na te denken over wat we kunnen betekenen voor het kind. Na te denken over het systeem dat we - in beleid en in onze taal en woordkeuzes - hebben gebouwd. Na te denken over hoe een systeem (een samenwerkingsverband) het kind echt kan ondersteunen.

Bronfenbrenner helpt ons ook om alert te zijn wanneer het systeem belangrijker wordt dan het kind. Wanneer we hem nu zouden vragen wat hij van een leerecosysteem voor cultuureducatie vindt, wat zou hij dan zeggen? Waarschijnlijk: 'Besteed aandacht aan ontwikkeling in context.' Met andere woorden: als de essentie van ons handelen is dat we kinderen willen ontwikkelen, dan moeten we in ons handelen ook telkens stilstaan bij de vraag of en hoe het kind zich ontwikkelt door onze (inter)acties. Voor het (culturele) ontwikkelingsproces zijn de interacties tussen ouders en kind, cultuurexperts en kind, ouders en mensen waarmee het kind te maken heeft (van leerkracht tot muziekdocent), misschien wel het allerbelangrijkst.

Bronfenbrenner helpt ons om alert te zijn wanneer het systeem belangrijker wordt dan het kind.

Fianne Konings

Ik ben Fianne Konings, na de basisschool gestart op de mavo en - gesteund door mijn ouders, die mij het vertrouwen gaven dat ik stapsgewijs mijn doelen kon bereiken - in 2020 gepromoveerd aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ik werk aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (afdeling ESHCC), ben betrokken bij het steunpunt Vereniging Cultuurprofiel scholen Primair Onderwijs (VCPS PO) en ben daarnaast zelfstandig onderzoeker en denker. Zie: www.bureaukoningskunst.nl.

Literatuur

Benning, M., Laar, M. van, Matteman, Y., & Verkade, A. (2019). *Talent ontwikkelen in leerecosystemen. Inventarisatierapport leren waar nieuwsgierigheid ontstaat*.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. (1995). Developmental ecology through space and time: a future perspective. In P. Moen, G. H. Elder Jr., & K. Lüscher (Eds.), *Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development* (pp. 619-647). American Psychological Association.

BronfenbrennerCenter (2015, 24 augustus). *The developing ecology of human development: paradigm lost or paradigm regained?* [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=xaQHgVaeKrc&t=3s>

Colofon

Het systeem staat in dienst van het kind is het tweede essay in de reeks
Naar inclusieve leerecosystemen voor cultuureducatie.

Auteur

Fianne Konings

Redactie

Marie-José Kommers en Vera Meewis

Eindredactie

Zunneberg & Ros Tekstproducties

Vormgeving

Taluut, Utrecht

Uitgever

LKCA

Lange Viestraat 365

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

www.lkca.nl

LKCA wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

LKCA probeert publicaties zo toegankelijk mogelijk aan te bieden. Neem contact met ons op bij ontoegankelijke informatie via info@lkca.nl.

©LKCA Utrecht, juni 2021

Wat zou Urie
Bronfenbrenner
vinden van
ons concept
leerecosysteem?